

Recensioner

Sören Halldén, *Behövs det förflutna*, Liber 1983.

På senare år har bland svenska historiker förmärkts ett ökat intresse för historieämnets fundamentala pedagogiska dimension. Här har särskilt Birgitta Odén varit en drivande kraft, och för ett par år sedan togs just historiedidaktiken upp på ett stort symposium på Voksenåsen (se: *Historievetenskap och historiedidaktik*, utg G Behre & B Odén, Liber 1982).

Vad gäller radikalt frågande ligger flertalet av dessa uppsatser dock alldeles i lä för det mångskiftande tänkande kring historiens motiveringsproblem som tas upp av Sören Halldén i hans lilla bok *Behövs det förflutna?*

Boken inleds med den fundamentala frågan: Varför historia? Det är en fråga som historievetenskapen (liksom, mutatis mutandis, övriga vetenskaper) i positivismens anda mestadels ryggar tillbaka för, alla symposier till trots. Eller också nöjer man sig med att påvisa förekomsten av viss *efterfrågan* på historia. Ett annat sätt att komma ifrån den fundamentala frågan är att, som många historiker gör, avfärda den med ett självförnöjt sarkastiskt smil och konstatera att historia är "roligt". Därmed anser man sig en gång för alla ha satt de besvärliga djupingarna på plats.

Halldén nöjer sig dock inte med dessa skensvar eller undanflykter; ty det intressanta är ju skälen bakom efterfrågan på historia; och ämnets betydade rolighet och underhållningsvärde behöver ju inte innebära blott någon trivial "kemisk glädje" för fackhistoriker att göra sig lustiga över (s 12).

I sin behandling av ämnet håller sig Halldén inte övervägande till olika historieteoretiker. Utan i stället består hans framställning mest av kringlyst tänkande med exempel från alla möjliga aspekter av historien, från konsten, litteraturen, etnologin. Han framhåller hur historien, det kollektiva minnet, står i tjänst hos skapandet av något slags "nimbus" med associationer kring tiden och rummet vi lever i. Proust är den store mästaren på att få sådana associationer att framträda; och Xavier de Maistre förmådde ju göra en fascinerande resa kring sitt rum. Försök själv! Sådana associationer utnyttjas också tex av reklamen; Halldén framhåller hur whiskyannonserna gärna anknyter till en högaristokratisk miljö, av vars nimbus den köande systemkunden kan få sig en fläkt om han väljer rätt sort.

Det är fråga om att berika livet; det gäller ju inte bara det glatta överlevandet: "Vi vill leva, men vill också att livet ska vara fullvärdigt. Och fullvärdigheten har inte i första hand att göra med de materiella nyttigheter vi disponerar; stora rumsytor, dyrbara kläder, förstklassiga livsmedel kan kännas ointressanta och meningslösa. Det egna sökandet däremot förhöjer lustern hos livet, överraskningarna och fräschören verkar i samma riktning, liksom relationen till de stora idealen. Detsamma gäller om den uppladdning av innebörder hos tingen och handlingarna som jag behandlar här" (s 24 f).

Denna aldrig helt bortdöda tendens till mångstämmighet i tillvaron (det som Edmund Husserl i sitt sena tänkande tog upp under rubriken "livsvärlden")

bryter sig i vår civilisation mot en tendens att nivellera allt skapat till mätbara fakta, data och sammanhang, varvid, som inom sociologin eller psykologin, den historiska dimensionen, minnesdimensionen, lätt anses föråldrad, på samma sätt som Auguste Comte ansåg teologin och metafysiken för övervunna stadier nu i positivismens dagar.

Ändå vill historien som minnespräglad livsform inte lägga sig ner och dö, svept i sin förlegade humanism. Halldén tar upp Nietzsches "otidsenliga betraktelse" om historieskrivningens nytta och skada för livet (1874), en skrift som än i dag bevarar sin uppkäftiga friskhet. Nietzsche urskiljer tre slags historieskrivning (Historie), eller tre dimensioner i densamma, nämligen den monumentaliska (monumentalistiska), den kritiska och den antikvariska. Den viktigaste platsen intar här, enligt Nietzsche, den monumentaliska: "Historien tillhör framför andra dem som handlar och de starka som utkämpar en stor kamp, som behöver förebilder, lärare och tröstare, och som inte kan finna dem bland sina närstående och i samtiden" (cit av Halldén s 33). Det gäller att söka inspiration i "CLARIS MAIORUM EXEMPLIS", fädrens lysande efterdöme, som det står på Riddarhusets fris.

Likadant som minnet skapar individens identitet, så har historien en kollektiv *identitetsskapande* uppgift; den ingår i den socialiserande ritual som håller samhället, nationerna, världen samman. I vår mot det globala tenderande tid, har den här gemenskapsdanningen liksom kommit av sig; de manande nationella minnena har mist mycket av sin potential (mer i vårt land än i en yngre nation som Norge). Detta har inom historieskrivningen yttrat sig som tendenser att sticka håll på illusioner om "stora män", som, ofta välförtjänt, har mist sin gloria i den kritiska historieskrivningens reduktionistiska prokrustesbädd. I stället råder sedan länge en "vetenskaplig" tendens att låta historien handla om olika ekonomiska, kulturella och andra strömningar, där individen försvinner. Detta kombineras gärna med en tendens att tona ner kungar och andra höjdare och deras "Haupt- und Staatsaktion", och att i stället söka behandla det vanliga folket, en tendens som röjes redan hos Geijer:

De väldige herrar med buller och dån
slå riken och byar omkull;
tyst bygga dem bonden och hans son,
som så i blodbestänkt mull.

Men om historien kommer att handla mest om olika statistiskt aldrig så välbelagda tendenser, då undras hur det kommer att gå med ämnets didaktiska dimension, dess epik, dess beprisade "rolighet". Här drar Halldén en lans för något inom historikerkretsar så misskänt som det personliga i historien, en hjärtpunkt i E G Geijers historiska pedagogik. Och det personliga kan vi i allmänhet inte finna hos det enkla folket i äldre tider; källmaterialet är för torftigt, även om det ibland kan glimma till, som i Montaignou, i helgonlegender, i domstolsprotokoll, i bondedagböcker. De på olika fält ledande männen och kvinnornas ställningstaganden och strider är dock inte oviktiga som mått på vad människan, vi, förmår, och på hur galet det kan gå. Och spåren av dem, tex Europas fatala delning, har vi runt omkring oss.

Historien handlar nämligen, enligt Halldén, om sådant som *praktisk människokunskap* och om *känslans mognad*. Här kommer den gängse universitetspsykologin inte långt med sina mätskalor, den har tagit ställning för ett slags trivialisering av tillvaron. När det gäller denna fundamentala mognad, har "... skolämnet 'psykologi' ... inte någon nyckelroll ... Det vetande som den skänker har ett avstånd till livssituationen som minskar användbarheten" (s 92). – Dess miljö är i grunden laboratoriet, inte livsvärlden.

Däremot är de historiska ämnena något slags "ersättning för livserfarenhet" (s 93); man kunde säga att de *inreder* vår värld, får tillvaron att växa i sin *variationsvidd*. Det historiska studium och skriftställarskapet här rör sig om behovet ingalunda innebära någon bortvändning från det Nietzsche kallar "livet", tvärtom, ty: "Hur rik än historien är, är dess dramatiska register begränsat"; om människolivet gäller att "ett begränsat antal kombinationer återkommer gång på gång" (s 93). De gamla berättelserna är, liksom leken, en förberedelse för livet, ehuru försjunkelse i antikvariskt knåpande, eller underdånig monumental dyrkan av stora minnen man inte orkar växa i, kan ta livsmodet ur människor, förlama livet. Total bortvändning från historien (i "nutidsmänniskans" stil) leder emellertid ingalunda utan vidare till kritisk frigörelse från något maktfullkomligt förgånget, utan väl så lätt till alternativlös låsning i det närmaste förlutna, till att man blir det aktuella fånge. Sådan historielöshet leder alltså för samhället till liknande identitetsurgröpande konsekvenser som minnesförlust för individen.

En viktig funktion för historieskrivningen och historiestudierna är alltså att de ger möjlighet till relativisering och problematisering av mycket i nuet som i onödan ter sig självklart, men som i själva verket kanske är undermåligt eller något att jubla över. Ofta kan jämförelser med på många sätt främmande kulturer verka tillnyktrande på vår konventionalism. Självtar Halldén upp kvakiutlerna, de indianska urinvänarna på Vancouverön i British Columbia. De kappades inte direkt om att äga, utan om att ge och offra, i stil med bjudning i poker, på sitt vis en motsvarighet till vår "conspicuous consumption". Att ge innebar en utmaning till mottagaren att ge tillbaka än mer. Tänkvärda teman för oss i denna kultur är enligt Halldén: "... förhållandet till prestige och egendom, rädslan för skrattet, och inriktningen på extatisk livshållning" (s 121); kvakiutlerna var "dionysiska", inte "apolliniska". Kanske kunde impulser från sådant håll injicera friskare möjligheter i låsta stormaktskonferenser. Det vore på tiden.

Halldén anser uppenbarligen inte att historieskrivningen i grunden skulle vara en vetenskap (kanske med fysiken som förebild), med ett objekt, nämligen det förgångnas händelser, att med bästa metoder utröna. Visst finns forskandet, det antikvariska, med i bilden av historien, i varje betydelse. Men själva svaret på frågan "Varför historia?" kan inte sökas i den blotta framprepareringen av fakta och samband *i sig*. Utan målsättningen ligger, för historien liksom för filosofin, dess närmaste systerämne, på det repertoarvidgande, synpunktskapande, mognadsmässiga planet; på samma sätt som en individ mognar genom att ta vara på sina minnen, sina erfarenheter, sina studier. Historien kan som källkritik aldrig bli mer än sin egen hjälpvetenskap. Den avgörande motiveringen ligger på det möjlighetsbevarande, möjlighetssovrande, möjlighetsutvecklande planet, alltså i det "monu-

mentala", inklusive dess negativa pendang, det "kritiska". I detta värv har den empiriska forskningen, alltså det "antikvariska", sin sanna motivationsgrund.

Halldéns bok är ingen strikt diskursivt upplagd framställning, den är inte lämpad som handbok eller lärobok att plugga i sig. Den är snarare rapsodisk, essäistisk, men redig och tankeväckande. Dess mångfaldiga och djupsinniga tankar låter sig inte sammanfattas i en kort artikel. Men om historien är något slags mognadsmässig inredning av tillvaron, världen, då är denna bok viktig som impuls för det värvet. Läsaren får massor av tips (och rikligt med litteraturanvisningar) samt massor av exempel på att historia är "roligt" i betydelsen berikande, fostrande, perspektivgivande.

Sådant kan behövas. Ett på många vis redlost och dystert nu behöver mönstra de möjligheter som i det förgångna har gett sig till känna, för att så kunna få en vid och adekvat repertoar av anvisningar och bedömningar för de viktiga beslut som tränger sig på. Det förgångna är minnesgruvan för dessa möjligheter. Framtiden får leva på de möjligheter vi låter den behålla. Människans vistelse på Jorden är i grunden vård av goda möjligheter. Historien hjälper oss att komma på det klara med dem.

Historiens yppade möjligheter ingår i grunden för den omprövning, den "vändpunkt" (Capra), den (i Nietzsches mening) "kritiska" uppgörelse som tränger sig på. Här behövs verkligen det förlutna.

Richard Matz

Vor tids filosofi, red Poul Lübcke, Politikens forlag, 1982.

Ett märkligt danskt filosofiskt översiktsverk kom under 1982–83 ut på Politikens forlag, Köpenhamn, nämligen *Vor tids filosofi*, i tre band på vardera omkring 400 rätt tättryckta sidor. Del I, "Engagement og forståelse", handlar om den "kontinentala" filosofin, del II, "Videnskab og sprog", om den "anglosaxiska"; del III är ett filosofiskt lexikon. I denna recension behandlar jag del I.

Huvudkapiteln handlar om tysk filosofi (fenomenologi, hermeneutik), om marxistisk filosofi, om Frankfurtskolan, resp om fransk filosofi. Huvudredaktör för hela verket är mag art Poul Lübcke, som själv har skrivit huvuddelen av det tyska avsnittet. Även de övriga författarna är yngre danska akademiker.

Lückes två kapitel skildrar på ett mästerligt sätt tänkandets brottning med arvet från Kant och Hegel. Huvudgestalter är Edmund Husserl (1859–1938), fenomenologins grundare, och hans inte särskilt följsamma lärjunge Martin Heidegger (1889–1976).

Husserls fenomenologiska subjekt filosofi går ut på att finna en bättre grundval för vetenskapen (som enligt Husserl uppvisar många betänkliga drag), nämligen genom "fenomenologisk reduktion", "epoché", varigenom världen "sätts inom parentes", så att "sakerna själva" kan befrias från allehanda traditionella ovidkommande föreställningar och genom "väsensskådande" framträda i sin renhet